

ISBN NOA-UGC.

2014-2015

प्रोसीडिंग
eBook.

ISBN : 978-81-926888-5-5

Gokhale Education Society's
**R. N. Chandak Arts, J. D. Bytco Commerce
& N. S. Chandak Science College,
Nashik Road - 422 101**

ISO 9001:2008 Certified • E-mail : cbcnashikroadcollege@gmail.com

NAAC reaccrredited 'B' Grade • Website : www.cbccollege.in

Golden Jubilee Celebrations - 23rd Conference

PROCEEDINGS

Two Day National Conference

on

"The Life and Mission of
Namdar Gopal Krishna Gokhale and the Importance
and Relevance of his Thoughts in Today's Times"

नामदार गोपाळ कृष्ण गोखले यांचे जीवनकार्य आणि त्यांच्या
विचारांचे आजच्या काळातील महत्त्व आणि उपयुक्तता

on

Monday, 1st & Tuesday, 2nd September 2014

Chief Editor : Prin. Dr. R. M. Kulkarni

Executive Editor : Dr. Anjali A. Gautam

G.K. Gokhale

**Namdar Gopal
Krishna Gokhale**

Session - II			
Sub Theme : G. K. Gokhale's political thoughts and spiritualization of politics			
७	नामदार गोपाळ कृष्ण गोखलेंचे राजकारणाचे आध्यात्मिकरण विषयी विचार व समकालीन प्रस्तुता	प्राचार्य डॉ. जी. एन. चिट्टे, पी. जे. पाटील	४४
८	नामदार गोपाळ कृष्ण गोखले यांचे जीवनकार्य आणि त्यांच्या विचारांचे आजच्या काळातील महत्त्व आणि उपयुक्तता	डॉ. सुलभा पाटील	४८
९	राजकारणाला अध्यात्माचा परिसरस्पर्श करणारा भारतभक्तियोगी	डॉ. बी. एस. पुरादे	५१
१०	राजकारणाचे अध्यात्मिकरण - एक चिंतन	विजया विनायक धनेरवार	५५
११	गोपाळ कृष्ण गोखले यांचे राजकीय विचार	डॉ. गणेश दत्तात्रय गिरी	६०
१२	ना. गोखले प्रणित राजकीय अध्यात्मिकरणाची प्रासंगिकता	डॉ. सुनंदा वामनराव ठाकरे	६४
१३	गोपाळ कृष्ण गोखले : शैक्षिक एवं राजनैतिक विचारधारा	डॉ. सीमा तुकाराम जाधव	६८
१४	राजकारणाचे अध्यात्मिकरण आणि त्याची गत्य	डॉ. शुभदा रावळ-ठाकरे	७२
१५	ना. गोपाळ कृष्ण गोखले यांचे राजकीय विचार	सि. के. तळेकर, डॉ. तनुमंत भूषकर	७५
१६	Influence of Gokhale's Political Thoughts On India	Vrushali Nitin Thorat	80
१७	राजकारणाचे अध्यात्मिकरण, कायदेशीर राजकारण आणि ना. गोपाळ कृष्ण गोखले यांचे विचार - एक अभ्यास	सोदिप बाळासाहेब सातभाई	८४
१८	नेमस्त राजकारणी - गोखलेंच्या दृष्टीकोनातून - राजकारणाच्या अध्यात्मिकरणाची आवश्यकता	स्मिता अंकारराव माळवे	८९
Session - III			
Sub Theme : G. K. Gokhale : An Educationist			
१९	नामदार गोपाळ कृष्ण गोखले यांचे शैक्षणिक विचार आणि कार्ये	प्राचार्य डॉ. राम कुलकर्णी	९३
२०	Select Thoughts of Namdar Gopal Krishna Gokhale on education	Dr. Mrs. S. T. Aurangabadkar	96

२१	Ne
२२	:
२३	शि
२४	ना
२५	न
२६	
२७	Dr
२८	
२९	Go
३०	
३१	
Sub Th concepts of	
३२	न
३३	
३४	G
३५	
३६	:

द्वि-दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्र विठ्ठल कोणेज
दि. १, २ एप्रिल २०१४

२०१४-२०१५

ISBN: 978-81-926888-5-5

प्रा. स्मिता आँकारराव माळवे

मराठी विभाग,

कै. विठ्ठल रामराव देशमुख कला व वाणिज्य महिला महाविद्यालय,
नाशिकरोड

‘नेमस्त राजकारणी - गोखलेंच्या दृष्टीकोनातून - राजकारणाच्या अध्यात्मीकरणाची आवश्यकता’

उदारमतवादी ना. गोपाळकृष्ण गोखल्यांची राजकीय विचारसरणी पाश्चात्य आदर्श उदारमतवादी तत्वांवर आधारलेली होती. भारतीय राजकारणात क्रांतीकारक व जहाल मार्ग त्यांना मान्य नव्हता. फर्ग्युसनला असतांना त्यांची व रानड्यांची भेट झाली. रानडेंना गोखले गुरू मानत. उपजतच असलेल्या राजकारणाच्या गोडीला व्यासंगाची जोड मिळाली. आणि पुढे रानड्यांनी तिला निश्चित दिशा दिली. पुढे १८९५ साली सार्वजनिक सभा टिळकांच्या ताब्यात गेली. चिटणीसपदी गोखले होते. सभेच्या कार्यात जास्त वाव नसल्याने १८९६ साली त्यांनी राजीनामा दिला. सार्वजनिक क्षेत्रात कार्य व किर्ती वाढत होती. वाक्चातुर्याने सभा-समेलने व काँग्रेस अधिवेशने गोखले गाजवत होते.

डेक्कन सभेमार्फत वेल्ची कमिशनसमोर साक्षीसाठी गोखले विलायतेस गेले. हा त्यांच्या कार्यातील एक महत्त्वपूर्ण टप्पा होय. ब्रिटिश सरकारचा वारेमाप खर्च, हिंदी प्रजेची आर्थिक अवनती, बहुसंख्य ब्रिटिश नौकर लाचखाऊ, भेदाभेद, उदासीन सरकार यांसारख्या अनेक मुद्द्यांना सप्रमाण आधार देऊन गोखल्यांनी वेल्ची कमिशनसमोर साक्ष दिली. उपाय सुचवले, दुरूस्त्या सुचवल्या. या साक्षीने ‘उद्योन्मुख लोकाग्रणी’ म्हणून गोखल्यांनी लक्ष वेधले.

■ विचारांतील परखडपणा-

१८९९ साली मुंबई इलाख्याच्या कायदेमंडळात टिळक यांना स्पर्धेत मागे टाकून गोखले निवडून आले. प्रतिपाद्य विषयांचा सखोल अभ्यास, विनकाटेरी, प्रभावी वक्तात्व यामुळे देशातील कायदेमंडळाच्या इतिहासात त्यांनी स्वतःचे स्वतंत्र स्थान निर्माण केले. दुष्काळ नियारण, अवकारी कायद्यातील सरकारधार्जिण्या दुरूस्तीस विरोध, शेतसाऱ्यासंबंधीच्या कायद्याचे शेतकरी-कल्याण-विरोधी स्वरूप इ. विषयांवर अत्यंत परखड विचार त्यांनी सप्रमाण मांडले. शेतसारा कायदा पसार झाला तेव्हा त्यांनी सभात्याग केला. कायदेमंडळ इतिहासातील हा पहिला सभात्याग होय. ‘ब्रिटिश साम्राज्यातील एक विचारवंत मुत्सद्दी’ म्हणून गोखलेंची ओळख निर्माण झाली होती.

२६ मार्च १९०२ रोजी वरिष्ठ कायदेमंडळात केलेल्या पहिल्याच भाषणाने त्यांची किर्ती देशभर पसरली. ज्ञान, निर्भयता, तर्कशुद्ध युक्तीवाद कौशल्य, स्पष्ट व सुबोध प्रतिपादनशैली ही गोखल्यांची वैशिष्ट्ये होते.

(1)

Jan. 2015

14-15

13

पत्रिका

1206

'भुईशास्त्र' चे शास्त्र

संपादक

डा. राहुल पाटील

१३. शेती संस्कृतीतील सांख्यिक अभावकी नोंद करणारी कविता / ११४
- डॉ. रमधीर शिंदे
१४. कृषिसंस्कृतीचा नवा अडथळ मांडणारी कविता / १२०
- डॉ. पी. विठ्ठल
१५. 'माणगाडी'ने दिली सुनसरील्लोचा संस्कार / १२१
- डॉ. वेदवी शिवाळे
१६. माय आणि मातीची सापथी उलगडणारी
मातीतील सक्षम भाव्य / १३६
- डॉ. राहुल अशोक घाटील
१७. मातृत्वाचा अवशेष करणारे काव्य / १५६
- डॉ. कमल आर्दे- कुंभर
१८. फटकरी केलेची समृद्ध-संगम गाथा - 'धुईशाख' / १६३
- अजय कांदर
१९. नव्या मातीची कवितेतील लघवेची कविता / १६६
- संजय भास्कर जोशी
२०. ऐश्वर्य पाटेकर यांची कविता : काही नोंदी, काही निरीक्षण / १७०
- प्रा. अजय देवरावडे
२१. माट्टी मातीतील अस्सल देवी काव्य / १८९
- डॉ. सुरेश राठीड
२२. ग्रामीण जगणे आणि आत्मसाक्षात् अंगाने समृद्ध 'धुईशाख' / १९५
- प्रा. लता पवार
२३. जगण्याच्या विघटनमातीचे 'धुईशाख' / २००
- प्रा. लता पवार

संपादकीय मनोगत

'ऐश्वर्य पाटेकर आणि धुईशाख...' एकाच नाव्याच्या दोन बाजू, ते जे जगले तेच 'धुईशाख' मध्ये आलेच. त्यातील असंख्यतेमुळे पाटेकरांनी कविता मला आवडते. कवी म्हणून चांगली परिचित असणारी ही व्यक्ती मात्र प्रत्यक्ष फारशी न घेण्याची अर्ज फारशी न घेण्याची आहे. त्यांच्या 'प्रथम घेटी त्या बोटावर धोक्याइतक्याच झाल्यात. विविध, विविध कविसंमेलने किंवा काव्यसभेन प्रसिद्ध त्यांची कविता ऐकल्याने... २००३ साली मी आयोजित केलेल्या राज्यस्तरीय काव्यसभेन संपन्न त्यांच्या 'मातल मास्तर पाठी फुटली' या कवितेला प्रथम पारितोषिक मिळाले आणि कवी म्हणून घराबारात, कार्यालयात अशील अशागार हा मुलगा पहिल्यांदा घेवला अन् करमणा लक्षात राहिला. नंतर २००८ साली दरिद्रकाव्य अथ, एच. ए. राधागुरुदास त्यांना अग्रणीतिल साहित्यासाठीचा कविवर्य ना. वा. दिळक पुस्तक सवीकृतलात पाहिले. 'माय कार्यक्रमात ज्येष्ठ समीक्षक डॉ. रमेश वरवडे, साहित्यिक-कवी डॉ. पंजाब सिद्धी, प्रा. लता पवार यांनी त्यांच्या कवितेचे केलेले विश्लेषण ऐकले. तोपर्यंत त्यांच्या पान-सत कविता अर्थात शैली कथांन्वळीकित त्यांचे लेखन मला पडले माहील नव्हते. दरम्यानच्या फळात, साहित्य 'शेवटील काही साक्षात्कांकदून ऐश्वर्य पाटेकर यांच्या जगण्या-जोण्याविषयी आणि त्यांच्या कवितेविषयी माहिती मिळाली गेली. त्यांच्या जगण्याच्या पारंपरीकृत त्यांनी लिहिलेल्या कवितेबद्दलची एक वेगळीच ओड म्हणून मनात निर्माण झाली. इतके अधुनधुन वर्तमानचर्चे, निवडकविते, दिळकी अंकांतून त्यांच्या वैशिष्ट्यपूर्ण कविता वाचणारात विकत होत्या. बऱ्याच उचिताने त्यांच्या कवितांचा संग्रह प्रकाशित होऊन बाजाराला आला, तो मला समजत उपलब्ध होईल म्हणून शेवटी प्रा. विनीत जगधन नावाच्या त्यांच्या एका मित्राकडून तो विकतिला आणि घरी आल्याआल्या अध्यात्मसाराखा सलग वाचून टाकाली.

पाटेकर-यांचे काव्यलेखन म्हणजे केवळ कविता नसून त्यांनी जगलेल्या, जोगलेल्या घटनांचा व्यापक पर आहे. काव्यलेखनाचे हा व्यापक पर माझ

असले. आयुष्यभर मालकासाठी राबवणाऱ्या बैलाचे फ्लोअर व्यक्त करताना कवी पत्तापदान घालतो.

"जगासुरीतल धंदी दे, ओत न सांडवता तुझी शेती
सालेसाल नेटकी करीन !
निकामी होला कलतखाना नव्हे, गोठघालन भरू दे !
माझ न्यामूळ मला तुझ्या डोक्यात भरू दे..."

कवितेची इमान राखणारा नेल शेवटी मालकाकडे 'गोठघालत माण' मागतो. हे मरण मालक डोक्यासमोर असताना घाने, ही बैलाची मायक अनेका हृदय होलातून राखणारी आहे.

'धुईशाख' या काव्यसंग्रहाच्या निमित्ताने कवी ऐश्वर्य पाटेकर यांच्या संदर्भात विविध विधान करता येते; नव्वदशेवटी माट्टी कवितेत स्वतःची एक वेगळी वाद निर्माण करणारा हा कवी साठीकरी ग्रामीण कवितेची संवेदना ओलांडून नवी भूमिका, नवे प्रमाण-संमेल, नव्या जीवन-वास्तव्या, नवे मुल्य प्राप्ति करून देण्यात यत्नशील झाला आहे. 'माट्टी मातीतील अस्सल देवी काव्य' म्हणून या कवीकडे अर्थिल त्यांच्या 'धुईशाख' संग्रहाकडे पाहता येते.

ग्रामीण जगणे आणि आशयाच्या अंगाने समृद्ध धुईशाख

- प्रा. लता पवार

॥ १ ॥

कवी ऐश्वर्य पाटेकर यांच्या 'धुईशाख' हा पहिल्या कवितासंग्रह आहे. साहित्य अकादमीचा 'पुष्प साहित्य पुस्तक' ही या संग्रहाला मिळाला आहे. या कवितासंग्रहात विविध विभाग आहेत. पैकी 'तुट्यातपाडे' विभागातील पहिल्याच पानावर नांद-यांभारचे एकच चित्र आहे. त्यात नांगराच्या फसाला शेकी अडकलेली अश्लेर, ती शेकी शेतकऱ्याची आहेत. या चित्राकडून 'तुट्यातपाडे'मधील कवितांचा अंदाज बांधता येतो. शेतकऱ्याच्या शंभरांचे तुट्यात या कवितांमधून प्रकटलेले आहेत. ज्येष्ठ, पर्याय, समाज, मातलचे मुल्येपण असा पारही बाजूने संकटात सावरलेल्या शेतकऱ्याच्या जीवनाची व्यापक अर्थात येथे प्रकटते. हे दुःख निव्याचेच का अर्थाने 'पाटे' असा शब्द जोडल्यात आला आहे.

धुई, शेती, जल, माती यांच्याशी पडू नाले जोडणारी ही कविता पोशिल्याची नवी गावा रचताना आपल्या आदिम धुई जगत धुईच्या शाखाची लिखावट करीत जाते. धुई अर्थाने भास्कर मिळून 'धुई' या शब्दाच्याच वाक्य शेतकऱ्याची शौर्यवत् चितारणारी ही कविता कोसळणाऱ्या शेतकऱ्याला जगण्याची नवी उमेद देते.

'तुट्यातपाडे'मधील जासनीत जास्त कविता शेतकऱ्यांची मागसांकदून झालेल्या फसलधुईच्या वेदना व्यक्त करणाऱ्या आहेत. तर काहींच्या कविता बदलत्या पर्यायाने शेतीची दहाडती ज्येष्ठ्या व्यक्त करणाऱ्या आहेत. पत्रपत्राचा मिळून हे शेतकऱ्याचे अकडेकत आहे, संत तुकाराम हा सामान्य माणसातल सर्वांत बळकटा चाटतो कारण तुकारामांच्या भोवतीचा संपन्न, त्याच्याकड आलेली संकडे सामान्य माणसांनी साम्य राखिल्ली असल्याने संत तुकारामांच्या अर्थाने त्यांचे प्रतिक्रिया समजते. दुष्काळ पडला, शेतीबाडी, नुर-श्री गेली, ज्येष्ठता गेला, दिवाळे निघाले, कायब-मुले गेली ती तुकारामांची विह्वलकथा बळकटी नाही. आपल्याभोवतीचे बदलत-सत अर्थाने सांगणाऱ्या तुकारामांचा या लोकांनी जगणेही मुश्किल केले होते. ती अस्सल तुकारामांच्या 'तडविय आप्ता बुद्ध्या प्रसंग !' या अंभगातून व्यक्त केलेली